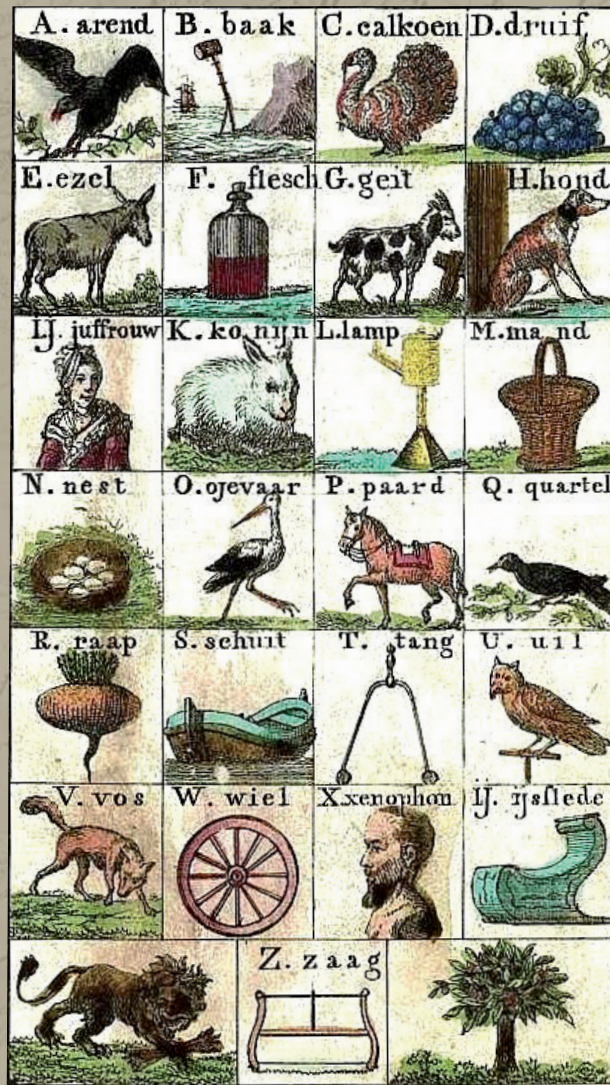

15

HET SCHOOLHOUDEN
EN DE KAPELAAN

Leesplankje uit 1806.

Waar het oudste schoollokaal in Meijel was, wordt nergens vermeld. Mogelijk in de oude herberg aan de Molenstraat, mogelijk in een gebouwtje bij de kerk. Maar er is in Meijel al eeuwen sprake van 'schoolhouden'. Enige aantekeningen daarover zijn er vanaf 1600, zonder dat er iets over de vorm of inhoud geschreven werd. Dat gebeurde ook niet na 1727 toen door het testament van de Meijelse Theodorus Janssen een duidelijke taak met inkomen werd vastgelegd voor de kapelaans die tot dan op een wat losse basis het schoolhouden verzorgd hadden.

Schoolhouden voor 1727

In 1469 was er in de Meijelse parochie sprake van 'matricularia', inkomstenbronnen voor de laagste rangen in de kerkbediening, meestal voor de koster. Die Meijelse koster kreeg zijn inkomsten vooral uit kleine bijdragen, een vaste collecte per jaar in de kerk, een brood of kip per gezin, een paar cent per verzorgde dienst. Hij had de zorg voor de kerk en de voorbereiding van de godsdienstoefeningen, hij hield de pachten van de kerk bij en had daarnaast vaak nog een baantje als richterbode of secretaris van de schepenen. Hij moest dus kunnen schrijven. Voor 1500 had Meijel ook een kapelaan, de tweede parochiegeestelijke. Waarschijnlijk zorgde die voor enig onderwijs. Na 1560 kwam de koster meer naar voren als schoolmeester. In 1590 was Philips Geurts, ook genoemd Philips van Asden, koster en meester in Meijel. Kort voor 1600 komen alle baantjes van koster, richterbode, stadhouder, schoolmeester, bierbrouwer en herbergier terecht bij Jan Barthels, die de pacht van de banmolen aan de Molenstraat overnam van Hendrik Faes den Mollener. Jan Janssen, zoon van die Jan Barthels, ging als koster het onderwijs doen. Hij werd vervolgens aangeduid als 'ludi magister', de lesgever of schoolmeester, met het 'klaslokaal' mogelijk in herberg Den Swaen aan de Molenstraat.

Hendrik Nicolaas Ouwering uit Deurne gaf in 1909 een weinig verheffend beeld van het onderwijs in Meijel rond 1638. Hij nam een brief op die koster-onderwijzer Jan Janssen op 10 juli 1638 stuurde aan de schout van Asten.

"Aan den eersaemen en seer difereente vrinden Schout ende president in Asten.

Alsoo ik niet en hebbe connen overlaeten u.l. te schrijven van die voorgaende reijse soo dat ick tot u.l. gecoomen ben om aldaer aen te nemen die kijnderen te leeren, 't welcke geschiet is ende hebbe ick op u.l. worden betrouet en hebbe mij daertoe gestelt en hebbe gecocht van Gerijt Donsen te welcken ick weinich baeten af hebben gehad. Daer 't gene ghij lieden mij geloft hebt, ende comme ick daarmede tcort, ende hebbe daerdoer schade twelcke niet behoorlick en is ende hebbe alhier bynnen Meijel die custerschap opgesacht die daghen om also 't vetrecke alsoo uwerlieden mij wel costelos behorde thouden. Dat ick Daer ghen schade en hadde als ick ock ghen profijt en hadden hier mee bleeft godt bevoelen.

Actum Meijel den 10 Julius Anno 1638. (was geteekend JAN JANSSEN)

Het ghene, dat ik van Gerijt vors gechoth hebbe Dat belop 3 gl iiij Sint"

Wat Jan Janssen wilde zeggen is nog wel te begrijpen, maar de spelling en de zinsbouw verraden niet dat hier een bekwame schoolmeester aan het woord was. Meester Janssen had onkosten gemaakt, want bij Gerrit Doensen in Asten had hij voor 3 gulden en 4 stuivers iets gekocht, wat hij op grond van toezeggingen door Astense bestuurders meende te kunnen doen. Hij had er weinig gebruik van kunnen maken en wenste van de Astense regenten toch wel een tegemoetkoming.

Het lijkt erop, dat Jan Janssen in een opwelling handelde en zijn baantje als koster en schoolmeester in Meijel definitief opzegde om voor hetzelfde werk in Asten meer betaald te krijgen. Kort daarvoor had hij immers op 14 juni 1638 in Meijel van Dirck Martens nog een stuk land van 75 roeden op de Hof gekocht. De Meijelse schepenen schreven niets over het ontslag van de koster-onderwijzer, evenmin als pastoor Froijens. De laatste maakte zich wel zorgen over het feit, dat er in Meijel in die tijd geen kapelaan was. Om alle problemen op te lossen besloten de schepenen en de pastoor Jan Janssen niet meer aan te stellen als koster en Henricus van Brey binnen te halen als kapelaan. De Meijelse dorpsbestuurders hadden het recht in overleg met de pastoor een nieuwe kapelaan aan te wijzen.

Het onderwijs was daarmee weer in handen van de kapelaan met een korte onderbreking van 1640 tot

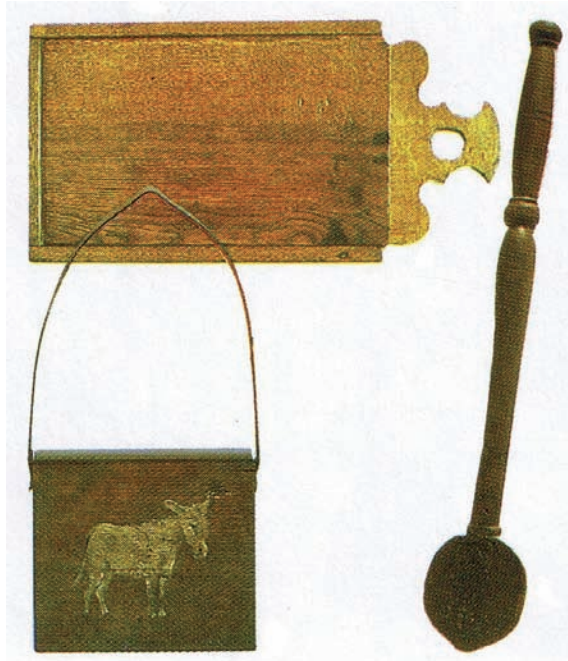
Z, z, z, z, z, Z

ZACHARIAS *zet de ZEE.*

Wel verbazend, welk een plas!
'k Huiver op 't gezicht der baten ...
En de mensch durft haar bevaren
Even of 't een meertje was!

*Een bladzijde spelmethode
bij de letter Z, voor 1820.*

Een schrijffplankje, een ezelsbord voor dommeriken en een plak voor stouteriken als hulpmiddel.

1645, toen Peter Janssen, de broer van Jan Janssen, koster-onderwijzer was. Volgens visitatiebrieven en jaarrekeningen werd het onderwijswerk tot 1770 gedaan door kapelaans, van wie bekend zijn: Gordt Willems (1645-1652), Peter Janssen (1666-1670), Bartholomeus van Brecht (1667-na 1673), Christianus Franciscus Pauli (1683-1684), Theodorus Janssen (1685-1693), Mathis vander Coulen (1693-1699), Johannes van Loon (1705-1710), Van Wesseem (1710-1714), Peter van Loon (1714-1727), Peter van Straelen (1727-1731) en Henricus Adrianus Mannay (1731-1770).

Vanaf het midden van de zeventiende eeuw werd lesgegeven in een lokaal bij de kerk, een paar minuten lopen vanaf het huis van de kapelaan. Dat lokaal werd ook gebruikt om eigendommen van de kerk op te bergen, terwijl de zolder werd verhuurd voor opslag van graan. Het inkomen van die kapelaan-onderwijzer was echter nauwelijks geregeld. Hij moest het doen met een paar centen per heilige mis en met de opbrengst van pachten en renten. In 1699 bracht de 200 gulden die uitgeleend waren aan Willem Denisse en zijn

vrouw Annaken Jan Martens acht gulden op voor de kapelaan. Die 200 gulden hadden de schepenen van Meijel op 15 september 1659 ontvangen van de uit Meijel afkomstige Johan Dircx van Kallis, vicarius van Sint Caterijnen Altaer en Sint Klaes Autaer in Sevenum. Johan Dircx kende de armoede bij de Meijelse kapelaans en had in zijn testament bepaald, dat zijn broer Willem dat geld in Meijel moest afgeven, zodat de bestuurders het konden uitlenen en de rente konden geven aan de schoolmeester voor het gratis lesgeven aan arme kinderen. Vrienden van Johan Dircx schonken daarbij een beemd van vijftig roeden in de Neerenbenden die door de kerk verpacht kon worden. Door schenkingen van onder meer Johannes Mathis van der Coulen, oud-kapelaan Peter van Loon, de Antoniusbroederschap, Anthonis Goorts en inwoners groeide het bedrag, dat tegen rente voor de kapelaan-schoolmeester uitgezet kon worden. Dat de inwoners van Meijel tegen rente geld leenden bij de kapelaan, het kerkbestuur en andere instellingen was heel gewoon, er waren immers nog geen banken.

Op 27 mei 1667 sloten de schepenen en (emeritus-)pastoor Henderick Sennen een overeenkomst, waarbij vastgelegd werd dat de kapelaan school zou houden. Een van de afspraken was dat de bestuurders jaarlijks twee ducatonen aan de kapelaan zouden betalen voor het leren van de arme kinderen. Die twee ducatonen, ongeveer zes gulden, zouden uitgroeien naar 90 gulden per jaar. Leerden de kinderen schrijven, lezen en rekenen of vooral bidden? Op 14 februari 1717 werd pastoor Tilman Spee bijvoorbeeld niet verweten, dat hij de kinderen geen lezen of schrijven geleerd had, maar wel dat hij ze het bidden van een Onze Vader niet had kunnen bijbrengen.

Dankzij Theodorus Janssen

Theodorus Janssen (Thijssen) werd op 24 september 1661 in Meijel geboren als zoon van Jan Thijssen de Smid en Joanna. Hij werd priester gewijd en was van 1685 tot 1693 kapelaan in Meijel. Daarbij ging zijn aandacht met name uit naar het verzorgen van het onderwijs en naar het opdragen van de donderdagse of plechtige heilige mis aan het zijaltaar van Sint Antonius, tweede

patroonheilige van Meijel en patroon van de oude Meijelse broederschap. In 1693 werd hij kapelaan in Kessel, waar hij in 1707 Petrus Truijen als pastoor opvolgde. Dat de familie van Jan Thijssen niet onbemiddeld was werd op 18 april 1708 duidelijk, toen Theodorus Janssen (Thijssen) de goederen van zijn ouders deelde met zijn broers Peter Jan Thijssen en Mathijs Jan Thijssen.

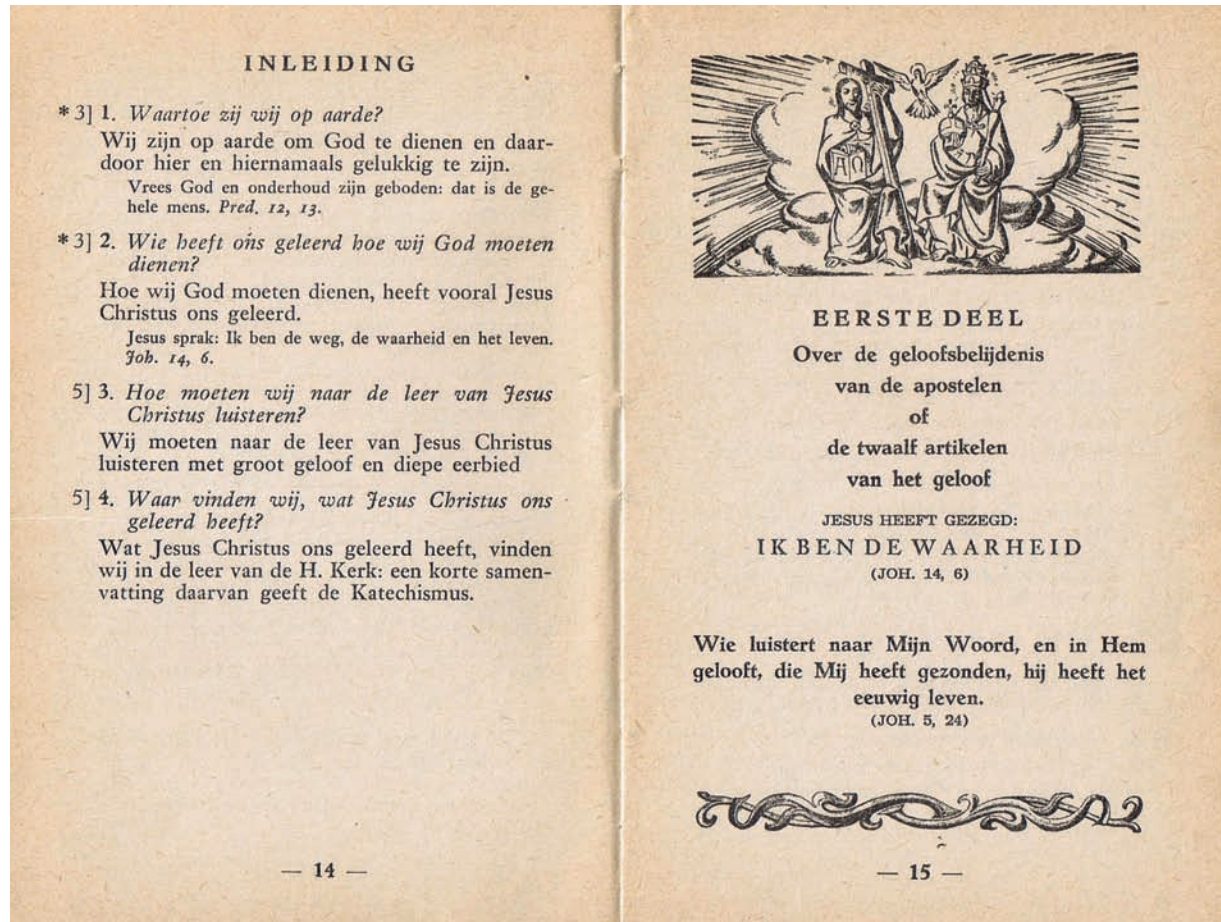
Op 17 november 1725 liet Theodorus Janssen, 'bemerckende de crancckheyt der menschelijke nature', in Kessel een uitgebreid testament opstellen, waarin *'Ende omdat ick onders. geboren sijnde tot Meijll, voor toecomende tijden gaerne soude hebben tot vermeerderinge van de devotie, etc.'* Hij wilde de godsvrucht onder de Meijelsen bevorderen door een plechtige heilige mis die de kapelaan elke donderdag moest opdragen. Voor die Venerabele Mis en het bidden van de rozenkrans maakte hij een stichting van 350 rijksdaalders en 600 gulden, waarvoor hij kapelaan Peter van Loon benoemde als executeur. Het bedrag werd uitgezet tegen 3,5% en bracht jaarlijks 19 ducats ofwel bijna 60 gulden op.

Kapelaan Peter van Loon zorgde ervoor dat de bisschop van Roermond Frans Lodewijk Sanguessa overleg had met pastoor Tilman Spee, schout Carolus de Bellevaux en de schepenen. Men kwam tot de vaststelling van de 'Eeuwige Kapelanie in Meijel'. Er zou dus altijd een kapelaan zijn met een jaarinkomen van 80 gulden uit het Antoniusaltaar, 90 gulden van de gemeente, 60 gulden uit de stichting van Theodorus Janssen en opbrengsten uit renten en pachten. Ook de taken van de kapelaan werden omschreven. Hij moest biecht horen en sacramenten toedienen, op zon- en feestdagen de vroegmis doen en daarin de gelovigen de catechismus uitleggen, de plechtige donderdagse mis aan het hoofdaltaar opdragen met het bidden van de rozenkrans volgens de richtlijnen van het Concilie van Trente en tenslotte het hele jaar schoolhouden zonder er geld voor te vragen. De bisschop maakte van de gelegenheid gebruik om de devotie bij volwassenen op te krikken door te verplichten dat de kapelaan in de vroegmis zou preken. Onder pastoor Spee had de geloofsbeleving bij de parochianen flink geleden. Bovendien verplichtte hij de pastoor en

Jan Steen, *De straffende schoolmeester*, 1663.

de Meijelse schepenen samen een nieuwe kapelaan aan te wijzen als er een vacature was, waarbij een bekwame Meijelse priester de voorkeur had op een van buiten Meijel.

De eerste van 548 vragen uit de catechismus of christelijke leer.

In het uitgebreide stuk staat niets over de inhoud van het onderwijs. Wel is toegevoegd dat vreemde kinderen (van buiten Meijel) van het schoolhouden geen plezier of voordeel mochten hebben en dat in de tijd van vasten en advent de onderwijzer drie keer per week om vier uur naar de kerk moest om de Rozenkrans te bidden. De kleine klok moest de andere gelovigen laten horen dat ze ook welkom waren.

Vanaf 1727 was duidelijk dat de kapelaan verplichtingen en inkomsten had als schoolmeester.

De kapelaan werd de betaalde schoolmeester

Er was een school in Meijel en de kapelaan-onderwijzer werd volgens de gemeenterekeningen jaarlijks betaald. In 1769 werd ook 4 gulden

betaald aan radmaker Lenert Teunissen voor het leveren van vier schoolbanken. Waarschijnlijk is maar een gedeelte van de Meijelse jongeren in die banken terecht gekomen of men is niet echt toegekomen aan lezen en schrijven. Van de 111 mannen, merendeels gezinshoofden, die in 1780 een verzoekschrift om ontginningsgrond aan de heer van Meijel ondertekenden, gaven er 35 aan dat ze niet konden schrijven, zelfs hun eigen naam niet. Uit het register van opgenomen kapitalen kunnen we opmaken wie er tussen 1780 en 1820 niet konden schrijven. Van de 65 mannelijke en vrouwelijke leners konden er 25 niet schrijven of hun handtekening zetten. Bij de beschrijving van de lening lieten ze overigens allen noteren: 'bekenne dit bovenstaende waeragtig te sijn'. De

mensen die niet konden schrijven woonden zowel dichtbij de school als veraf en ze kwamen voor in gegoede en in minder rijke families. Er is geen lijn in te ontdekken waarom iemand niet schrijven kon. Van de 19 vermelde vrouwen konden er 7 een naam of handtekening schrijven.

Tot 1770 bleven de kapelaans het onderwijs verzorgen. Toen moest kapelaan Henricus Adrianus Mannay het opgeven wegens hoge leeftijd en gezondheidsklachten. Hij was vanaf 7 mei 1731 kapelaan in Meijel en overleed hier op 10 juli 1774. Van hem wordt als enige vermeld dat hij in de kerk is begraven. Zijn plaats werd niet onmiddellijk ingenomen door een priester, zodat de 38-jarige ongetrouwde Meijelse herbergierszoon Arnold Guytjens het schoolwerk tijdelijk op zich nam.

In 1778 kwam kapelaan Peter August van Cruchten, die ook rechten gestudeerd had, naar Meijel. Het is niet duidelijk waarom hij weigerde 'school te houden'. Misschien vond hij zich te geleerd voor dat werk, maar waarschijnlijker is dat hij de salariëring van de kapelaan ver onder de maat vond. Hij verzamelde allerlei oude stukken om aan te tonen dat hij recht op meer had. Bovendien was hij allermint tevreden over zijn woning en over de samenwerking met pastoor Frische. Op verzoek van de Borgemeester en Regenten van heerlijkheid Meijel verplichtte het Hof van Roermond hem op 23 februari 1780 school te houden zolang hij de gemeentelijke bijdrage van 90 gulden kreeg. Het Hof gaf hem de mogelijkheid zich als onderwijzer te laten vervangen door een 'bekwamen en aen de regenten aengenamen persoon'.

Van Cruchten liet zich vervangen door genoemde Arnold Guytjens, die les ging geven in het eerste schoolgebouw op de Mortel. De bestuurders van Meijel hadden daar in 1779 een gebouw moeten neerzetten, omdat kapelaan Van Cruchten in het oude schooltje bij de kerk ging wonen, totdat hij een goede nieuwe woning had. De oude kapelanie

werd in 1779 afgebroken en in 1781 kon Van Cruchten zijn intrek nemen in het nieuwe kapelaanshuis, dat hij voortdurend aanduidde als 'een krot'.

Op de Mortel gaf Arnold Guytjens les tot zijn dood op 28 januari 1789. Hij werd opgevolgd door Mathieu Hermans uit Sevenum, die op 5 oktober 1790 trouwde met de Meijelse Maria Martens en in de revolutietijd de zijde van pastoor Frische koos. Mogelijk is Hermans ook om andere dan onderwijskwaliteiten naar Meijel gehaald, want in de rekening van het kerkbestuur over 1793 werd vermeld 'aen den Schoolmeester voor opstellen van nieuwe missen, 2 gulden 11 stuivers 1 oort'.

Kort nadat Mathieu Hermans als 36-jarige op 21 december 1797 overleed, werd het 'schoolhouden' in Meijel vervangen door de 'Openbare School'. Het lokaal bleef bestaan tot 1828, maar het beheer kwam los van de kerk en in handen van de gemeente. In de vastentijd en tijdens de advent bleven de leerlingen vanuit school echter de Rozenkrans bidden in de Meijelse kerk, zoals Theodorus Janssen dat gewild had.

Onderwijs?

Maar wat leerden de leerlingen? Geen enkele aanduiding, maar wel is duidelijk, dat de school zeer sterk op de kerk georiënteerd was, leerlingen moesten de gebeden als het Onze Vader leren en de Catechismus. Het rekenen kreeg zoals elders waarschijnlijk pas in de achttiende eeuw meer aandacht. Bij het lezen en schrijven werd vooral uitgegaan van kerkelijke of vrome teksten. Kinderen kregen soms een boekje voorgelegd met op elke bladzijde schrijfoefeningen rond een letter of een tekst uit een kinderboek of vroom verhaal en moesten proberen de woorden te lezen door die letter voor letter te spellen en over te schrijven, de 'spelmethode'.

Henk Willems

Bronnen

- H.N. Ouwering, *Schetsen uit de oude Brabantsche schoolwereld* (Helmond, 1909)
- H.A.E. Willems, *Raeckende de Cappellanie, een verkenning van de inhoud en de samenhang van 17 documenten in het archief van de Meijelse parochie* (Meijel, 1981)
- Parochiearchief Kessel, Het testament van Theodorus Janssen van 17 november 1725
- RHC Limburg Maastricht, Schepenbank Meijel, boeken 5, 6 en 8
- RHC Limburg Maastricht, Parochie Meijel, DHB-registers 1608-1797